

Голові спеціалізованої вченої
ради ДФ 20 051.077
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
доктору історичних наук,
професору кафедри етнології і археології,
декану факультету історії,
політології і міжнародних відносин
Кугутяку Миколі Васильовичу
(76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57)

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата історичних наук, доцента кафедри історії України і методики викладання історії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Єгрешія Олега Ігоровича на дисертаційну роботу Петраша Андрія Ігоровича «Товариство Ісуса у Львівській архідієцезії в 1852–1914 рр.: релігійно-культурна та суспільно-харитативна діяльність», представлену на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія

Актуальність дисертаційної роботи. Одним і викликів ХХІ ст. слушно вважається десакралізація. Видається, що сучасне європейське суспільство послідовно відходить від усталених християнських констант, що утверджувалися століттями. Цілком логічно, що за таких обставин науковці-історики мусять провадити дослідження у яких обґрунтовувати значимість християнських парадигм впродовж історичного процесу. Уважаємо, що однією із основних причин утворення відомого ордену Римо-католицької церкви «Товариства Ісуса» була спроба применшення позицій католицизму у ХVІІ ст. з боку прихильників реформаційного руху. Відтак звернення автора до історичної спадщини єзуїтів варто привітати і констатувати своєчасність таких розробок. Констатуємо, що

рецензоване дисертаційне дослідження йде у руслі цих «трендів сучасности», а відтак дисертації Петраша А.І. притаманна соціокультурна актуальність. Погоджуємося з автором, що духовна праця єзуїтів була масштабною, «сягаючи від написання публіцистичних статей і наукових праць до організації масових заходів та спорудження храмів».

Потверджуємо і наукову актуальність дослідження Петраша А.І. У дійсності українська історична наука більшою мірою зосереджується навколо історії ордену в Новий час, натомість у більш пізній хронологічний період місіонерське служіння ордену у Львівській архідієцезії згадується фрагментарно. Натомість в іноземній історіографії спостерігається дещо інша ситуація. Особливий вклад у дослідження Товариства Ісуса в Галичині зробила польська історична наука, щоправда значна увага польських істориків зосереджена на західній частині Галицької провінції ордену, натомість фундаментальних наукових досліджень, котрі б повністю розкрили питання місіонерства єзуїтів на теренах Східної Галичини, зокрема у Львівській архідієцезії, не знаходимо ані у вітчизняній (українській), ані в іноземній історіографії.

Про вагомий рівень кандидатської дисертації свідчить важливий компонент кваліфікаційних робіт такого рівня – **наукова новизна**, яка чітко впливає із поставлених завдань. У роботі *вперше*: на базі архівних документів та звітів ордену проведено комплексний аналіз історії та місіонерського служіння Товариства Ісуса в межах Львівської архідієцезії в другій половині XIX – на початку XX ст.; проаналізовано душпастирську діяльність єзуїтів у Тернополі, Львові, Станиславові, Чернівцях, Коломиї та Стрию заданого хронологічного відтинку.

Джерельна база дослідження є досить різноплановою. Основою джерельної бази дисертації є матеріали з архіву Провінції Південної Польщі Товариства Ісуса в Кракові (ATJKr), де містяться найбільш важливі

документи для дослідження історії Товариства Ісуса у Львівській архідієцезії. Перший розділ дослідження присвячений історіографії, котра висвітлює місіонерське служіння Товариства Ісуса в Галичині. Автор закономірно висновує, що спеціалізованих праць, які висвітлюють діяльність ордену конкретно в межах Львівської архідієцезії впродовж зазначеного періоду немає. Відчувається, що автор провів широку пошукову роботу особливо польськомовної літератури, удосконалив вивчення латинської мови.

Дисертант Петраш А.І., як видається, добре вивчив історію ордену єзуїтів про що свідчить пізнавальний екскурс в історію ордену Товариства Ісуса, якісно розкрив цивілізаційні процеси другої половини ХІХ – поч. ХХ ст., відстежив суспільно-релігійне тло на якому відбувалися зазначені процеси, проаналізував папські енцикліки, зокрема папи Лева ХІІІ.

У другому розділі дисертант коротко висвітлив історію Товариства Ісуса у Львівській архідієцезії до скасування ордену в 1773 р., зробив важливий узагальнюючий висновок, що головними осередками ордену на той час були міста Львів і Станиславів. Петраш А. І. симптоматично зазначив, що після заборони ордену Александром І в Російській імперії єзуїти опинились у Галичині в 1820 р., де згодом утворили Галицьку провінцію. Науковий інтерес представляє описане дисертантом відновлення душпастирської праці єзуїтів при костелі св. Петра і Павла у Львові в 1836 р. і відкриття конвіктусв. Миколая для шляхетської молоді.

У дусі соціальної історії автор окреслив процес навчання єзуїтів і основні аспекти їхньої формації, яка своєю чергою передбачала вивчення гуманітарних наук, філософії, теології та духовне самовиховання. Наголошено на активній суспільній діяльності ордену і його місіонерському служінні серед населення. Дисертант доречно перелічив основні види релігійних практик Товариства Ісуса з врахуванням специфіки регіону і зазначенням особливостей, які були характерні для душпастирської праці єзуїтів у другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст. Зауважено, що Товариство Ісуса популяризувало травневі богослужіння і проведення

реколекцій у Галичині, а також культ Діви Марії та Серця Ісуса. У дисертації було розглянуто важливу роль, яку відіграли єзуїти у процесі реформування василіанського ордену, зазначено, що Товариство Ісуса не мало на меті латинізацію греко-католицького обряду чи колонізацію українців. Окрему увагу приділено науковим поглядам єзуїтів, їхній видавничій справі та написаним працям.

У третьому розділі дисертант виокремив особливості місіонерського служіння Товариства Ісуса в двох галицьких містах – Тернополі і Львові. Тернопіль був єдиним містом у Львівській архідієцезії, де орден займався освітою і вихованням молоді, функціонував дім третьої пробації, проводились філософські курси для молодих членів ордену. Описано також особливості душпастирської праці в місті.

Дисертант доходить висновку, що у Львові активність Товариства Ісуса стала особливо помітною наприкінці XIX – на початку XX ст. Орден займався у місті не лише душпастирською, але й науковою та видавничою діяльністю. Петраш А.І. згадав основну періодику єзуїтів, яка видавалась у Львові, а також проаналізував релігійні, філософські та соціальні ідеї Товариства Ісуса. Зауважено, що на останні значною мірою вплинули енцикліки папи Лева XIII, серед яких особливе значення мала відома папська енцикліка кінця XIX ст. «*Rerum Novarum*», яка сприяла початку активної душпастирської праці серед робітників у 1890-х роках і активній полеміці з представниками соціалістичних ідей.

Дисертант торкнувся видних публічних подій Львова, в яких брав участь орден. Найбільш визначними серед них був Марійський конгрес (1904 р.) і коронація ікони Богородиці (1905 р.). Окрему увагу приділено Петрашем А.І. функціонуванню реколекційного дому, зазначено, що Львів був єдиним містом в архідієцезії, де в єзуїтів було два осередки.

Значний науковий інтерес представляє четвертий розділ у якому описано місіонерську діяльність ордену на території Львівської архідієцезії, починаючи з 1870-х рр. Авторський фактаж переконує, що нові

місійні доми було відкрито у Станиславові, Чернівцях і Коломиї, запропоновано статистичну інформацію про кількість релігійних практик, проведених орденом, відзначено спільні заходи з греко-католицьким духовенством.

Згадано також інші населені пункти Львівської архідієцезії, в яких єзуїти проводили місіонерську діяльність. Текст дисертації переконує, що автору вдалося ввести до наукового вжитку чимало нового фактичного матеріалу. П'ятий розділ дисертаційного дослідження Петраша А.І. присвячений в основному суспільно-харитативній діяльності Товариства Ісуса. Остання проявлялася в першу чергу в заснуванні релігійних товариств серед мирян. Нині ця проблематика як то кажуть «на слуху» адже при багатьох орденах монаших орденів нині успішно функціонують так звані треті чини, де миряни мають можливість «духовно реалізуватися». Автор дисертації розглянув історію релігійних товариств мирян у кожному місті Львівської архідієцезії, де знаходився місійний дім Товариства Ісуса.

Значний пізнавальний науковий ресурс містить авторський фактичний матеріал про діяльність марійських содаліцій. Ці конгрегації поєднували ідею духовного самовдосконалення з активною громадською діяльністю. Люди, котрі до них входили, зобов'язувались не лише до виконання релігійних практик, але й активно долучалися до різних суспільних справ, зокрема до благодійної діяльності. Дисертант проаналізував структуру та завдання марійських содаліцій, визначив роль єзуїтів у створенні цих релігійних товариств у Галичині, акцентував на різних видах діяльності, якими займалися марійські содаліції, описав роль єзуїтів у створенні єдиного адміністративного органу, який координував їх діяльність в Галичині.

У прикінцевих висновках автор підсумував всі характерні особливості релігійно-культурної та суспільно-харитативної діяльності ордену в містах Львівської архідієцезії. Основні положення та результати дисертації можуть використовуватися для написання праць історичного спрямування, досліджень з історії католицької/греко-католицької церкви в Галичині, історії

монаших орденів у Галичині, а також створення посібників і лекційних курсів з історії релігії і Церкви. Автор, що прикметно, визначає також перспективність теми.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації:

1).Робота містить багато «професіоналізмів» – термінів релігійно-церковного характеру які вартує авторові роз'яснювати. Наприклад конвікт (*гуртожиток*) С. 19; содаліції (*мирянські організації*) С. 23; суперіори (*завідувач монастиря*) с. 36; сумаріуш конституцій С. 90; бреве (доречно з'ясувати чим відрізняється від енцикліки, наприклад). С.156.

2).Міркування щодо композиції дисертаційного дослідження. Напрошується чіткіша структуризація як вітчизняних так і зарубіжних праць у першому розділі, бо подекуди слабко простежується принцип, за яким автор здійснював аналіз цих робіт (хронологічний, проблемний?).

3).Робота виграла б у випадку посилення дисертантом свого наукового мовлення адже подекуди трапляються публіцистизми.

4).Уважаємо, що авторові вартувало більшу увагу вділити Добромильській реформі, 1882 р. Тим більше, що значною мірою реформу у Галицькій Церковній провінції провели саме єзуїти, яким було на тимчасовій основі передано Добромильський Монастир святого Онуфрія, єзуїти мали підготувати нові правила в дусі св. Василян та ін. На наше переконання, авторська теза, що «Проблематика Добромильської реформи широко висвітлена в українській історичній науці, тому в даній роботі вона буде розглянута вибірково» звучить не дуже переконливо.

5).Вартувало, на наш погляд, більшу увагу вділити періодизації діяльності Товариства Ісуса у Галицькій церковній провінції 1852–1914 рр. тим більше, що автор веде мову про так званій «галицький» період діяльності Товариства єзуїтів у Галичині. Виникає питання – а що були й інші періоди? Яке їхнє хронологічне тривання, особливості тощо.

6).Закономірно дисертант пропонує на сс. 57–58. матеріал про територіальні межі Львівської архідієцезії. Але навздогін цій інформації

логічно виринає запитання – як «еволюціонували» ці межі впродовж зазначеного хронологічного відтинку, якими вони були саме з 1852 по 1914 рр. Наприклад на с.133. напрошується чіткіше авторське роз'яснення чому була потреба розширення Львівської архідієцезії за рахунок «православних» Чернівців, які там ширилися культурологічні, етнорелігійні традиції тощо.

7). Попри однозначно позитивне враження, яке справив по собі розділ п'ятий – «Суспільно-харитативна діяльність марійських содаліцій» третій підрозділ цього розділу вартувало радше назвати не «Процес консолідації содаліційного руху» а «Спроби консолідації содаліційного руху», бо із тексту дисертації склалося враження, що сам процес не увінчався успіхом. До того ж підсумовуючий висновок по консолідаційних процесах доволі узагальнений і не розкриває у чому полягали ці процеси (С.192). Хоча сама тема взаємин між содаліційними організаціями видається цікавою.

Перспективність проблеми:

1). Дуже перспективно виглядає підняте автором «на поверхню» питання *інкультурації* членів єзуїтського ордену (монахи-єзуїти грали у більярд (С. 72–73), каталися на санах, ходили в театр тощо. Цю тему вартує із часом розвинути адже про це нині чимало говорять і в самій Церкві і в середовищі самих істориків.

2). Також надзвичайно актуальним питанням, яке розвинув дисертант є питання функціонування мирянських формацій у середовищі ордену єзуїтів. Це питання видається дуже актуальним як з наукового так і соціокультурного характеру, є на часі. Однак авторові, на наш погляд, вартувало торкнутися причин створення содаліційних товариств («миряноцентризм») Які це були причини? Це мотивувалося цивілізаційними змінами? Якими ще? (С.155–156). Напрошується авторська думка про це.

3). Визріває питання взаємовідносин ордену єзуїтів з іншими монаршими орденами і навпаки – ставлення до єзуїтів греко-католицьких та

православних орденів. На перспективу вартує авторові предметніше розкрити контактне середовище і комунікації з іншими орденами.

4).Перспективне питання – ставлення єзуїтів до новітніх на той час ідеологій – соціалізму, лібералізму, націоналізму та інших течій.

Відомості про дотримання академічної доброчесності.

У дисертації та наукових публікаціях Петраша Андрія Ігоровича відсутні порушення академічної доброчесності. Елементи фальсифікації чи фабрикації тексту в роботі відсутні.

Однак усі наведені пропозиції не впливають на позитивну оцінку дисертації, а окремі зауваження і побажання можуть бути предметом для подальших досліджень автора.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим нормам.

Отже, дисертаційне дослідження Петраша Андрія Ігоровича «Товариство Ісуса у Львівській архідієцезії в 1852–1914 рр.: релігійно-культурна та суспільно-харитативна діяльність» є завершеною, цілісною науковою кваліфікаційною працею, має наукову новизну, теоретичне та практичне значення. Вказана дисертаційна робота відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 р. (зі змінами) «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», «Порядку присудження ступеня доктора філософії, а відтак автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Рецензент:
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
і методики викладання історії
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

О. І. Єгрешій